

УДК 378.015.311:159.9-057.86

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Вінтюк Ю.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті висвітлені особливості застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх психологів у вітчизняних ВНЗ у сучасних умовах. Здійснений огляд наукових публікацій за темою дослідження; виявлені основні положення застосування системного підходу до організації навчально-виховного процесу у вищій школі. З'ясовані раціональні засади застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів. Розглянуті особливості застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів. Зроблені висновки з проведеної роботи і накреслені перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Ключові слова: вища освіта, системний підхід, формування професійної компетентності, підготовка майбутніх фахових психологів.

Постановка проблеми. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах у сучасних умовах вимагає застосування відповідних підходів, що відповідають запитам педагогічної науки та практики. Враховуючи завдання, які стоять сьогодні перед вітчизняною системою освіти, з огляду на необхідність її реорганізації, заслуговує особливої уваги системний підхід до формування професійної компетентності фахівців, котрі проходять підготовку у ВНЗ, майбутніх психологів зокрема. Дану тенденцію можна пояснити тим, що тільки на основі даного підходу можна поєднати здобутки різних наук і спрямувати їх на досягнення цілей освітньої діяльності. Необхідність висвітлення питань, пов'язаних з впровадженням системного підходу в освітню практику, зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи: з'ясувати особливості застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх психологів у вітчизняних ВНЗ у сучасних умовах.

Завдання дослідження:

- здійснити огляд наукових публікацій за темою дослідження; з'ясувати основні положення застосування системного підходу до організації навчально-виховного процесу у вищій школі;
- з'ясувати раціональні засади застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів;
- сформулювати особливості застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів;
- зробити висновки з проведеної роботи і намітити перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці приділили чимало уваги питанням застосування системного підходу до процесу підготовки фахівців у ВНЗ [1-10]. У їхніх працях розглядаються зміст, структура і функції педагогічного процесу в навчальних закладах із позицій даного підходу. Згідно з поширеним визначенням, системний підхід – це напрям методології досліджень, який полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто в розгляді об'єкта як системи. В останні десятиліття, протягом яких триває перебудова вітчиз-

няної системи освіти у відповідності до світових вимог, системний підхід дедалі частіше використовується для налагодження навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Як відзначає С. В. Орґєєва зі співавторами, наукова цінність системного підходу, загалом, визначається значенням як єдиного принципу, що відображає світоглядний рівень дослідження; як універсального методу пізнання; як технології дослідження, що протистоїть стихійності, суб'єктивізму і створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків. Значні евристичні можливості системного підходу і, відповідно, системного аналізу, полягають у вивченні явищ у цілісності, неподільності та комплексності, що дає змогу множинності опису структури шляхом виділення сукупності компонентів, елементів та взаємозв'язків як одного з одним, так і з макросередовищем, соціумом [6, с. 3]. До сказаного необхідно додати, що не менші можливості надає системний підхід до організації складних видів діяльності, навчально-виховного процесу у ВНЗ зокрема.

Освіта як система, що набуває розвитку та еволюційного становлення, може бути визначена як сукупність елементів, які обумовлюють її особливість, а саме як сукупність [10, с. 36]:

- системи знань, що розкриває картину світу;
- досвіду здійснення відомих для людини способів діяльності;
- досвіду творчої діяльності з розв'язання нових проблем, що забезпечує подальший розвиток культури, науки і суспільства;
- досвіду ціннісного ставлення до світу.

Відповідно, до дослідження освітянських процесів, зокрема, підготовки фахівців різних спеціальностей, також можна застосовувати системний підхід. Загалом, освіта – це система духовних цінностей, орієнтирів та ідеалів, що в сукупності отриманого досвіду та знань виступає основою соціального, наукового та загально-культурного простору людини [10, с. 37].

Основні елементи системи освіти: цілі освіти; зміст освіти; засоби і способи здобуття освіти; форми організації освітнього процесу; реальний освітній процес як єдність навчання, виховання й розвитку людини; суб'єкти й об'єкти освітнього процесу; освітнє середовище; результат освіти, тобто рівень

освіченості людини. Цілі освітньої системи – конкретний опис програми розвитку людини засобами освіти, опис системи знань, тих норм діяльності й відносин, які має опанувати той, хто навчається. В освітній системі репрезентується програма відтворення моделі випускника вищого навчального закладу у вигляді професіограми фахівця конкретного профілю. Зазвичай, цілі засвідчують загальні стратегічні орієнтири та напрями діяльності викладачів і студентів [10, с. 39-40].

Розглядаючи проблему підготовки фахівців з позицій системного підходу, Н. М. Самборська констатує, що його сутність у наукових дослідженнях можна звести до кількох характеристик [8, с. 100]:

- система передбачає наявність окремих частин, які перебувають у нерозривній єдності з цілим;
- кожна з частин цілого відображає певною мірою всю систему, однак ціле домінує над сукупністю складових;
- система – це складно організований об'єкт, що складається з підсистем.

У своєму дослідженні вчена використовує наступні елементи системного аналізу, (запропоновані О. В. Гетьманцевим): розгляд системи як цілісного утворення; аналіз елементів системи; визначення характеру зв'язків і взаємодії компонентів системи; просторово-часові характеристики її функціонування.

У низці праць розглядаються питання застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Зокрема, О. С. Березюк посилається на І. О. Зимню, яка розглядає компетентність як систему, котра має наступні складові [цит. за 2, с. 198]:

- готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект);
- володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект);
- досвід прояву компетентності в різних ситуаціях (поведінковий аспект);
- ставлення до змісту компетентності й об'єкта її застосування (ціннісно-змістовий аспект);
- емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності.

Погоджуючись з висловленими міркуваннями, автор наводить наступні характеристики компетентності, як системи (за І. А. Зязюном) [цит. за 2, с. 199]:

- ефективне використання здібностей особистості, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно з професійними вимогами;
- володіння знаннями, вміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності та гнучкості у вирішенні проблем;
- розвинена співпраця з колегами та професійним міжособистісним середовищем;
- інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності;
- здатність працювати ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки; швидко, гнучко й адаптивною реакцією на зміну ситуації.

Грунтовний розгляд структури системного підходу стосовно професійної підготовки май-

бутніх фахівців здійснила у своєму дослідженні О. Марущак [5]. Зокрема, вона розглядає такі важливі ознаки системи, як її склад та структура. Компонентом системи вона вважає ту найменшу її частину, на рівні якої ще не проявляються системні властивості; тобто компонент – це первинний результат інтеграції та найменша частина системи (її структурна одиниця), яка несе в собі системні якості. Крім цього, в побудові системи можуть виділятися окремі підсистеми, або вторинні результати інтеграції окремих компонентів. Підсистеми – це відносно самостійні частини системи, свого роду проміжні системи в ієрархічній підпорядкованості явищам вищого порядку. Внутрішня організація системи, що характеризується способом взаємодії її компонентів і притаманних їм властивостей, складає структуру системи. Структура зумовлює зв'язки, що виникають між компонентами системи, визначає місце кожного з них у взаємодії з іншими; саме завдяки структурі виникають і проявляються інтегральні показники системи.

Як констатує дослідниця, структурні компоненти будь-якої педагогічної системи (за Н. В. Кузьміною), складають: педагогічні цілі, зміст навчання, засоби педагогічної комунікації, за допомогою яких здійснюється педагогічний процес (способи, засоби, форми і методи навчання); контингент учнів (знання їх здібностей, можливостей, вихованості тощо); колектив педагогів (відповідність індивідуальних цілей цілям системи). У свою чергу, кожен компонент виховної системи є підсистемою системи навчання, що має свої структурні функціональні компоненти. У процесі діяльності системи структурні та функціональні компоненти вступають у складні взаємозв'язки (взаємодіють і взаємовпливають одне на одного) [5]. О. Марущак також відзначає, що кожен навчальний предмет входить у процес професійної підготовки як його структурний елемент, а тому має властивості, які забезпечують його системі зв'язки на трьох рівнях. Певні компоненти, запропоновані вченою, доцільно використати при застосуванні системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх психологів.

Розглядаючи систему формування професійної компетентності майбутніх фахівців, О. С. Березюк з'ясовує дидактичні умови, за яких вона може бути успішною: забезпечення інтеграції необхідної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та пізнавальної діяльності в процесі формування фахової компетентності; опанування виховними цінностями та відповідними культурними здобутками [2, с. 205]. Далі автор розглядає можливості реалізації вказаних умов у навчально-виховному процесі, спрямованому на підготовку фахівців у ВНЗ, створюючи необхідну систему для формування їхньої професійної компетентності. Він також відзначає, що професійна компетентність має складну структуру, і тому передбачає наявність складного механізму формування; а якісне формування фахової компетентності майбутніх фахівців можливе за умови функціонування його як цілісної, динамічної, відкритої системи, яка має відповідну мету, функції, зміст, форми і методи реалізації на кожному етапі.

Дещо відмінний розгляд проблеми пропонує В. Журавський, який наступним чином зображає етапи системного підходу до навчання [4]:

- аналіз потреб навчання (формування мети і завдань навчання на основі ідентифікованих потреб у навчанні);
- розробка курсу (створення пакету навчальних матеріалів для досягнення мети навчання);
- пробна перевірка (пробне тестування змісту і методології курсу);
- застосування (проведення навчання у цільовій групі);
- оцінка (визначення впливу навчання на продуктивність діяльності).

Слід відзначити, що такий погляд на проблему є значно спрощеним, проте він ілюструє один з елементів цілісної системи.

Зрозуміло, що будь-яка система не буде функціонувати без тих, хто виступає суб'єктом діяльності – людей, які є не лише організаторами, але й виконавцями навчально-виховного процесу, результатом якого є формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Як зазначає з цього приводу О. А. Черепехіна, необхідність системного підходу в дослідженні педагогічних умов формування професійної компетентності майбутнього психолога пояснюється положенням Б. Ф. Ломова про те, що властивості особистості не можуть бути розкриті ні як функціональні, ні тим більше, матеріально-структурні. Вони належать до тієї категорії властивостей, які визначаються як системні. Даний підхід передбачає розгляд індивіда, котрий володіє особистісними якостями, як елемента певної системи – при тому такої, що розвивається [9]. Саме ті, хто виступає організаторами та виконавцями освітнього процесу – викладачі, є тими елементами системи, завдяки яким вона реалізовує свої функції.

О. С. Білоус вказує на ще один важливий елемент системи – тих, на кого спрямовані навчальні та виховні впливи. Вона справедливо відзначає, що неприпустимо розглядати студентів лише як об'єкт впливів: «Проблему організації навчального процесу у вищій школі ми вбачаємо у тому, щоб кожен студент мав можливість самостійно формулювати і ставити цілі, приймати рішення, активно діяти, нести відповідальність за власні дії й досягнуті результати» [3, с. 230]. Дослідниця пропонує здійснити переорієнтацію цілей освітнього процесу з навчального предмета на особистість студента, і пропонує необхідні для цього компоненти їх професійної підготовки до майбутньої фахової діяльності. Необхідно відзначити, що такий погляд повністю відповідає як сучасним запитам теорії та практики вищої освіти, так і вимогам особистісного підходу.

Дану думку поділяють і інші науковці, зокрема, О. Марущак, яка з цього приводу відзначає: «Перед студентом, який включений у систему професійної підготовки, поряд з виконанням тих вимог, що висуваються з боку викладачів, стоїть низка психологічних завдань, вирішити які він повинен самостійно, в межах власної програми саморозвитку» [5]. Вона наводить перелік таких завдань, що включають різні компоненти особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Як видно з наведеного, не-

зважаючи на здійснене аналітичне дослідження проблеми, що перебуває в центрі розгляду у даній роботі, особливості застосування системного підходу в процесі формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів з'ясувати не вдалося, дана обставина спонукає до проведення власного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті здійсненого огляду публікацій було встановлено базові раціональні положення застосування системного підходу в освітніх цілях, які варто використати у власному дослідженні:

1. Система повинна включати в себе різні елементи, що беруть участь у процесі підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ.

2. Кожен з елементів системи є необхідним, а всі вони разом є достатніми для того, щоб у процесі взаємодії досягнути поставленої мети: формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів.

3. Система включає кілька рівнів, на кожному з яких вирішуються певні завдання і реалізуються відповідні функції.

4. Система включає також множину зв'язків між окремими елементами і рівнями, за допомогою яких реалізується взаємодія між ними.

5. Ключовим елементом системи є сумісна діяльність суб'єктів і об'єктів навчально-педагогічного процесу, з задіянням можливостей, що надають всі її структурні компоненти.

Відповідно до наведеного, система включає наступні головні компоненти:

– державні установи, включаючи профільне міністерство, а також мережу ВНЗ, в яких здійснюється підготовка фахівців;

– сукупність законодавчих та інших нормативних документів, що регламентують освітній процес;

– управлінська підструктура та управління процесом підготовки фахівців;

– контингент викладачів ВНЗ, які готують майбутніх психологів;

– здобутки педагогічної науки та практики, необхідні для налагодження навчально-виховного процесу з підготовки фахівців у ВНЗ: методологічні підходи, принципи, зміст навчання, форми, методи і т.п.;

– навчальні плани, програми з навчальних курсів та інша документація;

– сукупність передбачених для підготовки студентів за даною спеціальністю навчальних предметів і виховних заходів;

– контингент студентів, які навчаються за спеціальністю «Психологія»;

– сукупність засобів впливу та цілісний процес взаємодії між викладачами і студентами у навчально-виховному процесі.

Оскільки формування професійної компетентності майбутніх психологів як складової системи професійного становлення фахівця може бути вирішено тільки на системних засадах, це потребує розгляду проблеми на декількох рівнях [5]:

– соціально-педагогічному, який визначає орієнтацію в глобальних, стратегічних цілях освіти та забезпечення необхідного цим цілям змісту;

– організаційно-педагогічному, що встановлює найефективніші форми, методи, принципи освіти, навчання та виховання;

– конкретно-педагогічному, на якому конкретизується дієвість визначених педагогічних засобів у реальних умовах навчання.

На першому, (глобальному) рівні, повинна бути здійснена педагогічна інтерпретація суспільного замовлення, що забезпечується через побудову повної моделі майбутнього фахівця (особистісної та діяльнісної). Вирішується також завдання відбору оптимальних стратегій управління навчальними закладами, які забезпечують втілення головної мети у практику їхньої діяльності. На другому рівні глобальна мета трансформується в сукупність проміжних цілей, що відповідають певним етапам підготовки фахівців. Це веде до вдосконалення програм навчання, навколо яких вибудовується нова педагогічна система професійної підготовки, формування особистості майбутніх фахівців. На останньому рівні безпосередньої взаємодії в ході вирішення оперативних завдань відбуваються головні події вузівського життя (реально забезпечується професійна підготовка). Важливим напрямом підвищення її ефективності є вдосконалення професійної техніки викладачів і розвиток творчих здібностей студентів.

Виходячи з реальних вимог і наявних можливостей, у даному дослідженні розглянута не вся система підготовки фахівців, (що не можливо здійснити у межах даного викладу, оскільки вирішення такого завдання потребує проведення масштабнішого дослідження), а лише її частина, власне, та підсистема, що функціонує на рівні конкретного ВНЗ (оскільки її можна досліджувати, налагоджувати та контролювати на даному рівні).

Загальні властивості системи не існують в абстрактному метапросторі, вони також реалізуються через окремі навчальні предмети як структурні елементи цієї системи, що отримують на певному рівні свого інтегрування нові властивості, які не можуть бути виведені з якостей кожного відокремлено взятого елемента. Оскільки кожний навчальний предмет також входить у процес формування професійної компетентності як структурний елемент, тому має властивості, які забезпечують його системні зв'язки на трьох рівнях [5]:

– кожна дисципліна, що вивчається, є самостійно існуючим явищем, якісно визначеним, має власні якісні ознаки, які відрізняють її від інших складових навчального процесу та науки в цілому (предмет, завдання, засоби пізнання, методичну базу, інформаційний та операційний склад тощо);

– кожний навчальний предмет у межах загальної цілісності вступає у взаємодію, інтегрується з іншими елементами системи, а ті цілісності (підсистеми), що виникають у результаті цієї первинної інтеграції, є взаємозалежними і мають схожі властивості за певною спільною ознакою;

– кожний навчальний предмет інтегрується в загальну цілісність, яка в свою чергу делегує йому певні системні якості.

Згідно з наведеним, розроблена система формування професійної компетентності майбутніх психологів у процесі навчання у ВНЗ включає також:

– впровадження здобутків сучасної педагогічної науки у практику підготовки фахівців у вітчизняних ВНЗ, зокрема, компетентнісного підходу;

– застосування комплексного підходу до формування професійної самосвідомості студентів-психологів;

– надання переваги практичній складовій підготовки фахівців у формуванні їхньої професійної компетентності, що передбачає обов'язкову апробацію здобутих знань на практиці;

– формування міжособистісних взаємин на основі загальнолюдських етичних принципів та професійного кодексу поведінки;

– налагодження та реалізація співпраці, у різних сферах і на різних рівнях, задіяння методик самовдосконалення для формування позитивної Я-концепції;

– сприяння особистісному та професійному розвитку майбутніх психологів з боку кваліфікованих фахівців;

– формування атмосфери довіри, співпраці, комунікабельності, обміну досвідом тощо.

Система вимагає задіяння відповідних принципів, дане питання було розглянуто у попередній публікації на дану тему [1]. Важливою складовою запропонованої педагогічної системи формування професійної компетентності майбутніх психологів є відповідна організація навчального матеріалу, тобто забезпечення необхідного змісту навчання; дане питання також було висвітлено раніше. Особливості участі викладачів і студентів у навчально-виховному процесі з позицій системного підходу вимагають окремого розгляду.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні **висновки**:

1. Огляд наукових публікацій за темою дослідження дозволяє констатувати, що у вітчизняних і зарубіжних науковців наявні необхідні напрацювання, які дозволяють встановити різні аспекти впровадження системного підходу в процес формування професійної компетентності фахівців.

2. Враховуючи дані проведеного аналітичного дослідження і наявний досвід, можна сформулювати раціональні положення, а на їх підставі обрати потрібні компоненти, необхідні для створення системи формування професійної компетентності майбутніх психологів.

3. Запропонована система, призначена для формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів, придатна для застосування у практичних цілях, покликана оптимізувати процес їхньої підготовки у ВНЗ та покращити його результат.

У подальшому передбачено детальніше розглянути функціонування окремих складових і ланок системи, а також створити її модель.

Список літератури:

1. Вiнтюк Ю. В. Концепція формування професійної компетентності майбутніх психологів у ВНЗ / Ю. В. Вiнтюк // Молодий вчений. – 2017. – № 4(44). – Ч. III.
2. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі / О. С. Березюк // Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 193-209.
3. Білоус О. С. Системний підхід у формуванні творчої активності майбутнього педагога / О. С. Білоус // Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. – Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2015. – № 1(9). – С. 227-232.
4. Журавський В. Системний підхід до навчання у процесі підвищення кваліфікації кадрів податкової служби / В. Журавський // Збірник наукових праць УАДУ; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2. – В 4-х ч. – Ч. IV. – С. 341-346.
5. Марущак О. Структура системного підходу до професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання / О. Марущак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2010/2010_3_6.pdf
6. Орґєєва С. В. Системний підхід до структури професійної підготовки майбутніх авіафахівців / С. В. Орґєєва, В. В. Хачатрян, Л. П. Черниш // Вісник Національного авіаційного університету. – Серія: Педагогіка. Психологія.: зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2015. – Вип. 6. – С. 134-139.
7. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 308 с.
8. Самборська Н. М. Соціально-комунікативна компетентність майбутніх медичних працівників у контексті інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – № 85. – С. 97-101.
9. Черепехіна О. А. Формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ: системний підхід / О. А. Черепехіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer37/342.pdf>
10. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури / Ю. О. Шабанова; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Дніпропетровськ: НГУ, 2014. – 120 с.

Винтук Ю.В.

Национальный университет «Львовская политехника»

СИСТЕМНИЙ ПОДХІД К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГІВ**Анотація**

В статті освітлені особливості застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх психологів в українських ВНЗ-ах в сучасних умовах. Осуществлен обзор научных публикаций по теме исследования; выявлены главные положения применения системного подхода к организации обучающе-воспитательного процесса в высшей школе. Выявлены рациональные положения применения системного подхода к формированию профессиональной компетентности будущих профессиональных психологов. Сформулированы особенности применения системного подхода к формированию профессиональной компетентности будущих профессиональных психологов. Сделаны выводы из проделанной работы и намечены перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: высшее образование, системный подход, формирование профессиональной компетентности, подготовка будущих профессиональных психологов.

Vintyuk Yu.V.

National University «L'viv Polytechnic»

A SYSTEM APPROACH TO FORMATION OF THE FUTURE PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE**Summary**

The peculiarities of a system approach to the future professional competence psychologists' formation at the HEE in modern conditions are highlighted in the article. A review of scientific publications on research is made; the main principles of the system approach to the educational process in high school are discovered. Rational principles of the system approach to the future psychologists' professional competence formation are found out. The peculiarities of the system approach to the future psychologists' professional competence formation are considered. The conclusions of the work done are made and the prospects for further research in this direction are outlined.

Keywords: higher education, system approach, a professional competence formation, a future professional psychologists' training.